

Türkiye Türkçesinde Güncel Söyleyiş Sorunları ve Dil Yanlışları

Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN

Türk dilinin tarihî seyri içinde, Tanzimat Dönemi'nin ayrı ve özel bir yeri vardır. Tanzimat aydınları, bir yandan edebî açıdan Avrupa kaynaklı yeni türlere yönelirken bir yandan da dil açısından halka açılmayı ve daha sade bir dil kullanmayı tercih etmişlerdir. Dildeki bu yaklaşım, Türkiye Türkçesinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Osmanlı Türkçesinin ve Türkiye Türkçesinin en güzide eserleri, İstanbul'un bir kültür ve sanat odağı olmasından hareketle, genellikle, İstanbul'da oluşan "Yüksek Türkçe" ile kaleme alınmıştır. İstanbul Türkçesi, 1900'lü yılların başından itibaren daha sade bir Türkçe istikametinde yol almış; Ömer Seyfeddin ve Ziya Gökalp, Türkiye Türkçesi için, İstanbul Türkçesini zemin kabul etmişlerdir. Nitekim, ilerleyen yıllarda Türkiye Türkçesi, İstanbul Türkçesinin konuşma dili temelinde biçimlendirilmiştir.

İstanbul Türkçesi, söz varlığı ve estetik açıdan Türkiye Türkçesinin en latif, en nezih ve en gelişmiş bir ağzıdır. İstanbul Türkçesi, şair ve yazarlarımızın maharetli kalemleriyle ve İstanbul hanımlarının eşsiz zerafetleriyle estetik bir kıvama ulaşmıştır. Bu kıvamından ötürü de yeni ve modern bir dönem olan Türkiye Türkçesinin temeli kabul edilmiştir. Bu yazıda İstanbul Türkçesinin esas alındığı Türkiye Türkçesinin başlangıcından günümüze uzanan süreçte, Türkiye Türkçesinin güncel söyleyiş sorunları ve dil yanlışları üzerinde durulacaktır.

Günümüzde Türkçe, en başta annelerimiz olmak üzere, yakın çevremizden, okullardan ve kitle iletişim araçlarından öğrenilmektedir. Bu bakımdan eğitim kurumlarında Türkçe eğitimi ve zevkini yeterince verip veremediğimiz büyük önem arz etmektedir. Türkiye'de kitle iletişim araçlarında kullanılan Türkçenin de bu bağlamda etkisi yüksektir. Nitekim, televizyon dizileri, bizler farkına varamadan birçok yeni kullanım ve yapıyı hayatımıza dâhil etmektedir. Bu yapılar, fark ettirilmeden konuşmalarımızın içine sızmakta; özellikle gençler arasında ağızdan ağza dolaşarak yayılmaktadırlar.

Kitle iletişim araçlarındaki bu türden uygunsuz argo ve basit ifadelere, özellikle çocuklar ve gençler arasında yoğun bir ilgi vardır. Duyulan bir argo sözcük özellikle üniversite gençleri arasında hemen yaygınlaşmakta; hatta moda hâline gelmektedir. Birçok kişi, yeni ve farklı olmak hevesiyle, her türlü "absürt" keli-

me, deyim ve ifadeleri bilinçsizce kullanmaktadır.

Ayrıca, yerel ağızların aşırı derecede kullanıldığı televizyon programları ve diziler de dilimizi yozlaştırmaktadır. Yerel ağızları o bölgelerde yaşayanların kullanmasında bir sakınca yoktur. Belki dizilerde yöresine göre, bir iki karakter de yerel ağızları kullanabilir. Oysa, bazı diziler neredeyse bütünüyle bir yörenin ağız özelliğini taşımaktadır. Bu durumda edebî Türkçe estetiğini kaybetmekte; güzel Türkçemizdeki o eşsiz kalıplar, deyimler, atasözleri ve birbirinden güzel ikilemeler bir kenarda bırakılmakta; onların yerine yerel, basit, anlamsız, argo ile karışmış, yanlış kelimelerin sokulduğu garip ifadeler kullanılmaktadır. Bu programların etkisi sadece estetik bozulma ile de sınırlı kalmamakta; dildeki lakaytlaşma beraberinde uygunsuz davranışları, basitleşmeyi ve hatta duyarsızlığı da getirmektedir. Televizyon bağımlıları, söz ve davranışlarında ilgisiz, özensiz ve duyarsız hâle gelmektedirler.

Televizyon dizilerinde, yerel ağızların âdeta reklam edilmesi çocuklarda dil gelişimini de olumsuz yönde etkilemektedir. Ortak dil, insanları ortak duygularda buluştururken farklılaşan ağız özellikleri, ortak duygulardan uzaklaştırmaktadır. Dildeki bu tür basit ifadeler, çocuk ve gençlerimizin düşünce sistemlerine darbeler vurmaktadır. Nitekim, yapılan yeni araştırmalar gösteriyor ki dil ile düşünce arasında büyük bir ilişki vardır. “*Dil, düşüncenin evidir*” biçiminde ifade edilen bu gerçek, aslında Türkçemiz için de son derece geçerlidir. Dil ne kadar zengin, doğru, güzel ve işlek olursa düşünce de o oranda duru, açık ve gelişmeye uygun olacaktır. Dolayısıyla burada söz konusu olan sadece dil değil, bütünüyle geleceğimizdir. Çocukların, gençlerin düşünce ufukları, hayal güçleri hep dil sayesinde gelişir. Çağdaş dünyaya ayak uydurmak, yeni bilimsel ve sanat eserleri ortaya koymak düşünce ufkuna bağlıdır.

Günümüzde kitle iletişim araçlarında söyleyiş sorunlarına yol açan etkenlerden birisi de gereğinden fazla yabancı kelimenin ve hatta çeviri kalıplarının kullanılmasıdır. Türkçe, özellikle İngilizce kelime ve kalıpların akınına uğramış durumdadır. Büyük iş yerlerinin müşterilerine verdiği kartlar üzerinde bulunan “**club card**” ifadesini son derece anlamsız buluyorum. Yine, “öz geçmiş” gibi çok güzel ve anlamlı bir kelime dururken “**CiVi**” ya da televizyonun kısaltması olan “**TiVi**” gibi kısaltmaları da duyarsızlık ve özentî örneği olarak değerlendiriyorum. Bunların yanında Türkçede karşılığı olan “**konsensüs** (uzlaşma)”, “**puzzle** (yapboz)” gibi kullanımların da Türkçeye zorla sokulması beni son derece rahatsız ediyor. İş yeri adlarındaki yabancılaşma ise, artık bütün sınırları aşmıştır.

Bir zamanlar, şair ve yazarların ilham kaynağı olan İstanbul Türkçesinden bugüne neler kaldı? Günümüz Türkçesini ses, söz, söyleyiş, anlam, söz dizimi ve dil bilgisi kuralları açısından değerlendirdiğimizde, karşımıza şöyle bir manzara çıkmaktadır:

Güncel ses ve söyleyiş yanlışları

1. “a” sesinin daraltılması (“a”nın “ı”ya yaklaştırılması)

- farkındáyım   • olıcak
- kutláyıp   • uğráyıp
- kıpırdáyın   • ısınmáya

2. “a” sesinin uzatılması

bulunacānı

olucā

articā,

alınacānı

3. “ı” sesinin genişletilmesi

- bağış   > bağaş
- yağış   > yağaş
- sunacağız   > sunacaaz
- aşığı   > aşaa

4. “e” sesinin daraltılması (“e”nin “i”ye yaklaştırılması)

- geleceğiz   → geleciiz
- dinleyici   → dinliyici
- değil   → diil
- gelecek   → gelicek

5. “e” sesinin uzatılması

beence

geençler

heerkes

beelki

6. Ses ve hece düşmeleri

- alıyor mu   → alıyo mu?
- görüyorlar   → görüyolar
- seyrediyoruz   → seyrediyoz
- takıyordu   → takıyodu
- birkaç   → bikaç
- bir kere   → bikere
- sonra   → sora
- bir de   → bide
- şüphesiz   → şüpesiz
- merhaba   → meraba
- rastgele   → rasgele
- çift   → çif

7. Ses türemeleri

iade > iyade

aile > ayile

ait > ayit

puan > puvan

8. Gereksiz uzatmalar

*fâkir

*zâfer

*bertâraf

*li/se

*meydâna

*yukarıdâki

*kazazâdelere

*nâzım nazım

(şiiirle uğraşan) (şiiir türü)

*kâtil katil

(öldüren) (öldürme)

*vâkıf vakıf

(bilen, hâkim) (kurum)

9. Yanlış kısaltmalar

•dāvā dava

•vâli vali

•dāmât damat

•kâzâ kaza

10. Ses deęişmeleri

•düzenlenen → düzennenen

•araç → araş

•gereç → gereş

•üçlü → üşlü

•amaçları → amaşları

•üç beş → üj bej

•domates → domatez

•herkes → herkez

Durak, vurgu ve tonlama hataları

• Durak hataları

Türk / dilinin gelişim seyirinde...

İnsan / direncine karşı...

• **Ek ve kelime yanlışlıkları**

- *Eve giderek, salona girerek, koltuğa oturarak televizyonu açtı.*
- *Oturmaksızın, dinlenmeksizin, durmaksızın çalıştı.*
- *Toplantıda başkanlığın, yatırımlarının malî kaynaklarının sonuçlarının ne olacağını...*

- *umut etmek = ummak*
- *başvuruda bulunmak = başvurmak*
- *gecikme yapmak = gecikmek*
- *film yapmak = film çevirmek*
- *çocuk yapmak = çocuk sahibi olmak, doğurmak*
- *Bahçeli yapmak = Bahçeli'ye gitmek*
- *banyo yapmak = yıkanmak*
- *yenilgi almak = yenilmek*
- *müzik yapmak = müzikle uğraşmak*
- *kaset yapmak = kaset çıkarmak*
- *sigara kullanmak = sigara içmek*
- *çay almak = çay içmek*
- *bekleme yapmak = beklemek*

• **Sıralama yanlışlıkları**

- Otuz beş yaşındaki milli takımımızın kaptanı Oğuz*
Bir hafta içinde yapımı tamamlanan köprü hizmete açıldı.
"Her İzmir'e gidişimde yağmur yağıyor."
"Formayı kaptırmaya niyetim hiç yok."
Yeni doğum yapan sanatçının köpeği basına tanıtıldı.
Arkadaşımızın daha çok söyleyecek sözü var._
Seni görmek istiyorum çok.
Meraba, Aylin been!

Sonuç ve öneriler

Yukarıdaki örneklerden hareket edildiğinde, İstanbul Türkçesinden günümüze edebî ve estetik gücünü kaybetmiş, söz varlığını daraltmış, yabancı söz ve kalıpların akınına uğramış bir dil kaldığı söylenebilir. Elbette ki bu örnekler, Türkiye Türkçesi yazı dilini bütünüyle temsil etmez. Yazı dilinin daha koruyucu ve az değişken; konuşma dilinin ise, daha değişken olduğu da bir gerçektir. Yazı dili, kelime ve kalıpları ısrarla koruma eğiliminde iken konuşma dili doğal

seyrinde birtakım değişimlere uğrar. Konuşma dilinde, dilin asli yapısına ve eğilimine uygun olarak değişen söz ve yapılar da bir zaman sonra yazı diline de aktarılır: *netekim* > *nitekim*, *içün* > *için* gibi. Ancak, metin içinde verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere, yazı dilinin ölçünlü yapıları yerine tam anlamıyla keyfi söyleyişler egemen olmuş, bu keyfilik yazı diline de yansımıştır.

Dil eğitimi almamış ve bu konuda uzmanlaşmamış birçok kişi, meydanı boş bulduğu için, diksiyon kursları adı altında keyfince Türkçeyi bozmakta; kuralsızlığı kural hâline getirmektedir. Dünyanın hangi dilinde tek bir sözcüğün 7-8 türlü söylenişi ve yazılışı vardır? Örnek olarak “değil” sözü, günümüzde kaç ayrı biçimde söylenmektedir?

değil,
deel,
deil,
diğil,
deyil,
diyil,
diil
di mi?

Yukarıdaki örnekte ve benzerlerinde de görüleceği üzere, günümüzde dildeki doğal değişimlerden çok, yapay ve zorlama değişimler gözlenmekte; üstelik bu yanlış ve olağandışı gidiş körüklenmektedir.

Böylesi bir Türkçe ile düşünmek; hayal kurmak; yazmak; konuşmak; çağdaş, uygar, sanatsal ve bilimsel yenilikler ortaya koymak mümkün değildir. Bu bayağılaşmadan kurtulmak üzere; öncelikle, Türkçenin doğru ve estetik kullanımını konusunda bilinç oluşturulmalıdır. Dünyanın en köklü, en zengin ve en estetik dillerinden birisi olan Türkçeden çok uzakta yaşıyoruz. Türkçenin üstünlüklerinden yeterince faydalanılmamaktadır. Bu noktada neler yapılması gerektiğini şöyle sıralayabiliriz:

1. Öncelikle, Türkçenin zenginliğine ve gücüne inanıp toplumsal bilinç oluşturmak gerekir. Anne ve babaların, sanatçıların, eğitimcilerin ve özellikle çocuk eğitimcilerinin bu konuda toplumsal bir duyarlılık kazanmaları gerekir.

2. Televizyon yapımcılarının program yaparken içerik dışında dile, estetiğe ve kültürel değerlere de dikkat etmeleri beklenir. Çocuklarımızın geleceğinin, düşünce ve hayal güçlerinin bu programlarda gizli olduğunu asla unutmamalıdır. Bu konuda RTÜK'e çok önemli görevler düşmektedir.

3. Devletin resmi kurum ve kuruluşlarındaki titizlik ve özenin, özel iş yerlerine de yansması gerekir. Özellikle iş yeri adlarındaki yabancılaşma, ticari ürünlere verilen adlar noktasında Türkçeleştirme konusunda son derece hassas

olmaya ihtiyaç vardır. TBMM’de kadük kalan “Türk Dilini Koruma Yasası” bir an önce çıkartılmalıdır.

4. Kısır dil tartışmalarını bir yana bırakıp her düzeydeki okullarımızda Türkçe öğretimine özel bir önem ve değer vermeli; insanlarımızın kitap okumasını teşvik etmek için ne gerekiyorsa yapılmalıdır.

Son söz olarak Peyami Safa’nın şu veciz sözünü hatırlatmak isterim. *“Hiç kimse dilin vatandan daha az kutsal olduğunu söyleyemez”*. Dilimiz konusunda herkes bilinçli, tutarlı, gayretli olmalıdır. Bir insan en iyi, en sağlam, en verimli düşünceyi ancak ana dili denizinde üretebilir. Dilimizi korumak ve geliştirmek aslında bütünüyle kültürümüze ve geleceğimize sahip çıkmaktır. Dilimiz, kimliğimizdir; kimliğimize sahip çıkalım!